

BIỆN CHỨNG CỦA SỰ PHÁT TRIỂN CÁ NHÂN TRONG ĐIỀU KIỆN NỀN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG

ĐOÀN ĐỨC HIẾU

Đại học Tổng hợp Huế

Phép biện chứng duy vật xem xét sự phát triển của cá nhân không bao giờ tách rời lịch sử. Con người và thế giới hiện thực tồn tại trong sự thống nhất và khác biệt, liên hệ, tác động lẫn nhau. Sự thay đổi của chính bản thân con người, xét đến cùng, là trùng khớp với sự thay đổi của hoàn cảnh và điều kiện sống. Vì vậy, khi bàn về mối quan hệ giữa chủ thể - con người và khách thể - điều kiện tồn tại của con người, xét trên góc độ cá nhân, triết học Mác đã chỉ ra: *"Đó là cá nhân trên cơ sở lực lượng sản xuất hiện có, trong một giai đoạn phát triển nhất định của lịch sử, chứ không phải là bất cứ cá nhân ngẫu nhiên nào"* [1].

Từ quan niệm trên, chúng ta thấy rằng, cá nhân là cá thể người hoàn chỉnh với tư cách là sản phẩm của sự phát triển xã hội, là chủ thể của lao động, của mọi quan hệ xã hội và của thân thức do những điều kiện lịch sử cụ thể của đời sống xã hội quy định. Cá nhân là cá thể người, song không phải mọi cá thể người nào cũng là cá nhân. Để biểu hiện đúng với tư cách cá nhân, con người phải trải qua một quá trình phát triển nhất định để có một nhân cách toàn vẹn, mang tính chính thể. ở đây, phạm trù cá nhân đặc trưng cho con người hoàn chỉnh trong sự thống nhất giữa những đặc điểm riêng biệt của con người với bản chất chung của cộng đồng.

Trong sự phát triển của xã hội nói chung, phát triển cá nhân là thước đo, là đặc trưng cho sự phát triển xã hội đó. Không có và không bao giờ có cá nhân chung chung trừu tượng, mà chỉ có cá nhân với tất cả dáng vẻ riêng biệt và sự thống nhất mang tính lịch sử - cụ thể.

Lịch sử sinh thành hàng chục vạn năm của con người cũng là lịch sử mà diện mạo cá nhân luôn luôn vận động và phát triển.

Thuở sơ khai, con người đang là một thực thể hoang sơ gắn bó với giới tự nhiên, chưa đủ sức mạnh để tách ra khỏi giới tự nhiên, sống chung với muôn loài và thế giới thần linh, số phận con người bị chi phối bởi sức mạnh huyền bí, vô song của tạo hoá. Con người duy trì sự sống còn trong tự nhiên bao la bằng sức mạnh của cơ bắp, bằng năng lực bẩm sinh của cái tự nhiên và bằng sự may rủi của tạo hoá. Trong giai đoạn cao của thời đại mông muội, việc dùng lửa và chế tạo ra cung tên đã làm cho sức mạnh con người thay đổi một cách đáng kể. *"Cung tên đối với thời đại mông muội thì cũng giống như thanh kiếm sắt đối với thời đại dã man và khẩu súng đối với thời đại văn minh: Một vũ khí có tính chất quyết định"* [2].

Từ giai đoạn dã man tiếp, đến giai đoạn văn minh, bộ mặt con người thay đổi một cách cơ bản. Con người từ chỗ là một bộ phận của giới tự nhiên thì nay đang tách dần ra khỏi giới tự nhiên, từ chỗ sống trong sự nô lệ đối với giới tự nhiên trở thành thống trị đối với giới tự nhiên. Suốt trong đêm trường trung cổ, con người bị dồn ép trong ý thức hệ phong kiến và tôn giáo. Nó làm nảy sinh thời kỳ phục hưng ca ngợi con người tự do cá nhân, tư hữu, chủ nghĩa nhân đạo với mơ ước giải phóng con người.

Đặc biệt, dưới chủ nghĩa tư bản, khái niệm "tha hoá" của cá nhân xuất hiện. Tha hoá hiện với tính cách là hậu quả trực tiếp của sở hữu tư nhân, của sự bóc lột giữa người người, mà nét đặc trưng là biến sản phẩm hoạt động của con người, những năng lực, đặc tính của con người thành một cái gì xa lạ với con người, chỉ phối con người.

Chủ nghĩa xã hội hiện thực đã từng bước khắc phục sự tha hoá của bản thân con người để con người thật sự trở thành chủ thể, thành năng lực sáng tạo, phát triển xã hội. Mặc dù nó ở nhiều góc độ, thì vẫn đang là xu hướng, là mục tiêu cần đạt tới chứ không thể là cản trở phát triển hoàn chỉnh, là hiện thực một trăm phần trăm.

Cũng cần nhắc lại rằng, con người là sản phẩm của lịch sử, và cao hơn thế nữa, là chủ thể sáng tạo ra lịch sử. Chỉ có thể đứng trên quan điểm đó mới thấy hết xu thế và khả năng phát triển của con người, của cá nhân con người, trong thời đại ngày nay. Đó là thời đại mà tư tưởng của mọi sự thay đổi đạt đến mức kỳ diệu, là thời đại cách mạng khoa học kỹ thuật, là thời đại hoà nhập và hợp tác vì sự tăng trưởng kinh tế nhằm mục đích phục vụ cho con người.

Trong xu thế đó, Đảng Cộng sản Việt Nam chủ trương phát triển nền kinh tế thị trường theo định hướng xã hội chủ nghĩa. Đặc trưng của nền kinh tế ấy là việc phát huy mọi thành phần kinh tế, giải phóng mọi năng lực sản xuất, lấy hiệu quả kinh tế làm thước đo của sự phát triển xã hội, phát triển kinh tế phải gắn liền với sự hài hoà về bản sắc văn hoá truyền thống dân tộc, tất cả vì sự nghiệp công nghiệp hoá, hiện đại hoá đất nước.

Với đặc điểm ấy, con người với tư cách là cá nhân trong xã hội Việt Nam hiện nay đang phát triển hài hoà trong mối quan hệ cá nhân - xã hội.

Đã có một thời kỳ dài, chúng ta xây dựng con người tập thể theo khuôn mẫu, thiếu cá tính sắc nét, thiếu bản sắc độc đáo. Con người khuôn mẫu, cố nhảm, không thể sáng tạo, có bản lĩnh sáng tạo ngang với tâm vóc của nó. Bởi vậy, về mục tiêu, chúng ta cao con người, nhưng về phương pháp, có khi vô tình, chúng ta hạ thấp con người.

Một thời kỳ mới của đất nước đang mở ra những triển vọng tốt đẹp cho sự phát triển con người.

Trước hết, đó là mục đích vươn tới của cá nhân. Con người, xét về bản chất xã hội mang tính cộng đồng, nhưng sự tồn tại đích thực có tính sinh học - xã hội là mang ý thức cá nhân. Con người tồn tại trước hết vì chính bản thân mình, nghĩa là lấy lợi ích làm động lực của sự phát triển. Lợi ích theo nghĩa rộng, phải là giá trị văn hoá, cả vật chất và tinh thần thành nền tảng cho đời sống của con người. Lợi ích chân chính của mỗi cá nhân phải xem là một bộ phận hữu cơ trong thuộc tính của con người. Có như vậy, sự phát triển cá nhân, của toàn cộng đồng mới mang mục đích và ý nghĩa tự thân, chứ không phải là sự ách từ bên ngoài.

Thời đại ngày nay là thời đại của văn minh trí tuệ, trí tuệ trực tiếp tham gia vào quá trình sản xuất hiện đại. Hàm lượng trí tuệ trong các sản phẩm do con người làm ra ngày càng tăng. Các vật liệu nhân tạo được các tay máy chế tác thành sản phẩm ít lượng vật chất nhất nhưng có giá trị cao nhất. Có thể nói, trí tuệ là nguồn tài nguyên không bao giờ cạn.

Bởi vậy, giáo dục để nâng cao dân trí là đòi hỏi cấp bách của sự nghiệp đổi mới. Cuộc công nghiệp hoá, hiện đại hoá đất nước chúng ta đang đặt ra vấn đề đào tạo những người lao động ngày càng có chất lượng cao. Hiện nay, chúng ta có 96 trường Đại học và cao đẳng, 436 trường Trung học Chuyên nghiệp và Dạy nghề. Cán bộ có trình độ cao đang ngày càng phát triển: Tiến sĩ 420 người, Phó tiến sĩ 10.500 người, hàng trăm nghìn cán bộ có trình độ trung cấp, đại học. Cho nên, con người Việt Nam đang vận động theo hướng

trí tuệ. Đó là những nhân cách cá nhân có đầu óc khoa học và duy lý, ham tìm tòi, khám phá và sáng tạo. Con người đang hành động ngày càng tuân theo quy luật hơn, có định hướng hiệu quả cao trong hoạt động thực tiễn. Đó là sự hình thành một đội ngũ trí thức - công nhân với sự hài hoà của hai yếu tố trí thức và kỹ năng trong lao động, tạo thành một đội ngũ công nhân lành nghề, có tay nghề cao, thực hành giỏi. Ở đây, sự phát triển của nhân dân hướng tới coi trọng các yếu tố thực hành có hiệu quả, không phải là con người biết lý thuyết suông. Như vậy có thể nói rằng, trong sự phát triển cá nhân, yếu tố trí thức càng tăng và càng được khẳng định là hạt nhân của mọi vấn đề. Con người của hiện đại tương lai là con người nắm quy luật và hành động theo quy luật.

Phát triển là sự khẳng định và sự hoà nhập. Con người Việt Nam đang hướng tới những trị mang tính toàn cầu nhưng đồng thời cũng là con người mang đậm nét bản sắc văn hoá tộc. Có như vậy, con người Việt Nam mới không tự đánh mất bản thân mình. Sự phát triển cá nhân đang khẳng định một trong những nét đặc trưng của con người - yếu tố nhân ái, nhân văn trong quan hệ đối với cộng đồng. Cá nhân phát triển không có nghĩa là đề cao chủ nghĩa cá nhân, mà thực chất là phát huy những giá trị chuẩn mực về văn hoá của cộng đồng và bản thân mỗi cá nhân con người. Nền kinh tế thị trường lấy hiệu quả kinh tế làm thước đo thì cũng chính từ ưu điểm đó, đã bộc lộ cái cần khắc phục: Lắm khi con người chỉ chú ý trị kinh tế mà quên mất các giá trị khác, có khi còn quan trọng hơn nhiều. Con người phải hướng tới lòng nhân ái, vốn trở thành nét truyền thống "*Lá lành đùm lá rách*" của đạo lý dân tộc. Là con người luôn coi trọng các giá trị văn hoá, tinh thần mang ý nghĩa nhân bản sâu sắc. Nhân trong quan hệ hiện nay là sự kết hợp của các yếu tố dân tộc - nhân loại, truyền thống hiện đại một cách hài hoà, sâu sắc.

Mặt khác, con người là sự thống nhất của cái chung và cái đặc thù, của sự chuẩn mực và đặc trưng cộng đồng, xã hội với tính cách cá nhân. Cơ chế thị trường hiện nay cho phép có điều kiện để mỗi cá nhân có thể phát huy đầy đủ cá tính và bản sắc riêng, thể hiện bản tính thích nghi, tự chủ và sáng tạo. Trong sự thay đổi nhanh chóng của điều kiện xã hội, nhất là cuộc cách mạng khoa học kỹ thuật hiện đại, thì cá nhân phải luôn tự khẳng định mình ở sự biến đổi mọi thay đổi và thích nghi với hoàn cảnh, năng động, có bản lĩnh và gan dạ vượt lên để tồn tại. Bởi vậy, phát triển cá nhân cũng có nghĩa là phát huy các yếu tố mang bản sắc riêng có của mỗi con người, đề cao bản lĩnh tự chủ và sáng tạo đặc thù trong con người.

Nền kinh tế thị trường đang đòi hỏi một cách khách quan chức năng kinh tế trong mỗi con người. Con người phải trở thành con người kinh tế, nghĩa là biết tư duy kinh tế, biết làm việc có ích đáng. Xét một cách bản chất, nghĩa là con người biết hoạt động thực tiễn một cách hiệu quả nhất. Tư duy kinh tế là sự đòi hỏi nghiêm khắc của cả hai mặt: Bản lĩnh sáng tạo và trí thức khoa học. Năng lực hành động thực tiễn được thể hiện ở hiệu quả kinh tế là một trong những phẩm chất quan trọng đối với sự phát triển của cá nhân hiện nay.

Muốn đáp ứng được sự phát triển của những phẩm chất cá nhân, con người phải học tập, rèn luyện không ngừng. Có thể nói, học tập là nét nổi bật trong hiện tại và tương lai của cuộc sống con người. Điều này, cũng có nghĩa là khẳng định vai trò của giáo dục đối với sự phát triển con người. Chỉ có thể không ngừng học tập, con người mới có thể đủ trí thức và năng lực sẵn sàng thích nghi và sáng tạo trong cuộc sống. Bởi vậy, lời dạy của V.I. Lênin: "*học nữa, học mãi*" không bao giờ cũ đối với mỗi chúng ta.

Rõ ràng, phát triển cá nhân là xu thế tất yếu của cuộc sống. Sự phát triển cá nhân, đã hàm ngay trong bản thân nó quan hệ cá nhân với cộng đồng, là sự thể hiện đặc trưng bản xã hội trong mỗi con người. Cơ chế kinh tế thị trường định hướng chủ nghĩa xã hội ở Nam hiện nay đang đặt ra những tiền đề quan trọng cho sự phát triển cá nhân, hướng tới hài hoà về nhân cách con người Việt Nam trong hiện tại và tương lai.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Các Mác - Ph. Đ. Ăng - Ghen: *Hệ tư tưởng Đức*, Toàn tập, tập 3 tiếng Nga, trang 441.
2. Các Mác - Ph. Đ. Ăng - Ghen: *Tuyển tập*, tập VI, Nxb Sự thật HN, 1984, trang 50.

VNU. JOURNAL OF SCIENCE, Soc. Sci. t. XII, n^o1, 1996

DIALECTICS OF INDIVIDUAL DEVELOPMENT (UNDEIR THE CONDITION OF MARKET ECONOMY

DOAN DUC HIEU

Hue University

In any period of human history, individual development, with its own historical - concrete conditions, always express the social development as a whole.

It is obvious that the Market Economy in Vietnam today is the base upon which individuals - as a creative subject - will be formed. These new conditions are now put forward the need for individual development tended to intellectualization, in which factors of nation, human, tradition, modern will be reunited. It is the displaying individual self - creative abilities in nowadays period.